

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.229.01 Інституту соціології
Національної академії наук України
вул. Шовковична 12, м. Київ, 01021

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Мацко-Демиденко Ірини Вікторівни «Зразки мобільної та іммобільної поведінки жителів малих міст», на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

Актуальність теми дослідження. Дисертантка звертається до актуальної наукової та практичної теми, пов'язаної з впливом соціально-економічної кризи на процеси мобільної та іммобільної поведінки жителів малих міст України. Попри тривалу наукову традицію вивчення соціальної мобільності, невизначеним залишається низка наукових питань, які стосуються специфіки мобільності, причин й мотивів територіальної іммобільності, зразків професійно мобільної/іммобільної поведінки мешканців різних територіальних одиниць. Цим та іншим науковим питанням і присвячена дисертаційна робота Ірини Вікторівни Мацко-Демиденко.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки, викладені у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, логічно випливають з докладного аналізу досліджуваних явищ. Це підтверджується ретельним доббором та опрацюванням теоретичних і практичних праць вітчизняних й західних авторів з проблематики соціальної мобільності, розробкою інструментарію емпіричного дослідження, комплексним використанням соціологічних методів, публікаціями й апробацією результатів досліджень на науково-практичних конференціях. Це дозволило дисертантці отримати перевірені та обґрунтовані наукові результати, які доведені до рівня теоретичних узагальнень.

Емпіричний матеріал, на основі вивчення якого дисертантка розробляла теоретичні положення, є цікавим та різноплановим. Емпіричну базу дисертаційного дослідження становили 28 напівструктурованих лейтмотивних інтерв'ю з представниками робочих спеціальностей, які мешкали у шахтарському м. Краснодон у 2007 та 2008 рр. (з 2016 р. місто отримало назву Сорокине) (с. 100), результати моніторингових та омнібусних соціологічних опитувань, проведених під егідою Інституту соціології НАН України 2002–2010 рр. (с. 211–229), а також дані перепису населення 1989 та 2001 рр. (с. 209) та різноманітні статистичні відомості.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація І.В. Мацко-Демиденко поєднує в собі і ґрунтовне наукове дослідження, що включає аналіз соціологічних концепцій соціальної мобільності, і розгорнуте соціологічне есе щодо впливу подій середини 1990-х рр. на трудову діяльність жителів малих міст України. Таким чином вдалося зафіксувати соціальну пам'ять про віддалені у часі події.

У дисертації запропоновано концептуально-термінологічну схему дослідження соціальної мобільності та іммобільності, виокремлено чотири передумови вивчення соціальної мобільності/іммобільності (часова розмірність різних процесів у соціальному просторі, структура просторових вимірів, теорія соціального відтворення та механізм індивідуальної мобільності) (с. 24–71), проаналізовано основні зразки професійно мобільної та іммобільної поведінки мешканців малого міста, виокремлено типи чинників територіальної іммобільності або «закріплювачів». Авторка, демонструючи володіння науковою теорією і методологією, уміє чітко й аргументовано викладати власні наукові погляди, здійснює систематизацію наукової літератури, ґрунтовний аналіз суспільних факторів, які обумовлюють мобільну/іммобільну поведінку населення.

Позитивної оцінки заслуговує використання методу кейс-стаді, якісних методів збору даних та опитування невеликої вибірки респондентів для

визначення зразків професійної мобільної та іммобільної поведінки мешканців малого шахтарського міста, чинників («закріплювачів») територіальної іммобільності. Звернення до якісної методології дало змогу, зокрема, отримати інформацію про процеси, які не набули масового характеру, виявити суб'єктивні оцінки у формуванні життєвих виборів, контексти переміщень, в яких опиняються індивіди або їх сім'ї (с. 104). Дисертантка у своїй роботі надає характеристику як професійно іммобільним, так і професійно мобільним групам (с. 155–156), виявляє різницю у їхньому ставленні до трудової міграції. Авторкою здійснено і аналіз кількісних даних моніторингу Інституту соціології НАН України щодо потенційної територіальної мобільності у 2000-х роках, задоволеності мешканцями окремими сторонами життя в малих містах (с. 109–117).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою самостійно. Усі сформульовані у ньому висновки ґрунтуються на особистих дослідженнях автора. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Наукове та практичне значення роботи. Розвинуті у дисертації положення можуть використовуватися для досліджень зразків мобільної та іммобільної поведінки, чинників територіальної іммобільності. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані у процесі викладання навчальних курсів із соціальної мобільності, соціальних структур та стратифікації, а також з методів збору інформації.

Запропоновані у дисертації концепції, опрацьовані підходи до збору даних й аналізу даних, інструментарій може становити інтерес для соціологів з огляду на військовий конфлікт, що триває п'ятий рік поспіль на Сході України, соціально-економічну кризу, що зумовили інтенсифікацію міграції несення як в середині країни, так і поза її межами, полегшення візового режиму з іншими державами світу.

Повнота викладу матеріалів дисертаційного дослідження в опублікованих працях дисертантки та їх апробація. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені у 19 наукових публікаціях, серед яких 5 статей опубліковані у наукових фахових виданнях України із соціологічних наук та 1 стаття, опублікована у виданні іншої держави з наряду, з якого підготовлено дисертацію. 2 роботи включено до міжнародних наукометричних баз даних. Крім того, результати дослідження оприлюднено на 13 міжнародних науково-практичних конференціях та конгресі Соціологічної асоціації України. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відбиває наукові результати дисертантки.

Структура дисертаційного дослідження. Структура роботи є логічною, виваженою і послідовною. Вона повністю відбиває питання, які необхідно розглянути в процесі дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів, які поділяються на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Авторка наводить необхідні відомості про вибірку сукупність опитаних, інструментарій власного емпіричного дослідження. Оформлення дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації. Структура автореферату відповідає структурі тексту дисертації, його зміст відбиває основні положення та результати дослідження, викладені в дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження І.В. Мацко-Демиденко, слід вказати на його окремі **недостатньо аргументовані положення, спірні оцінки та деякі інші недоліки.**

1. Дисертантка не зовсім чітко окреслює часові межі наукового дослідження, зокрема, у вступній частині дисертації не вказується період, в який проводилося інтерв'ювання (с. 4, с. 20). Лише у підрозділі 1.3 «Програма емпіричного дослідження зразків іммобільної поведінки мешканців малих міст»

подаються відомості щодо способу формування вибірки, демографічної характеристики інформантів тощо (с. 100). У вступній частині дисертаційної роботи також не вказується роки, в які були зібрані соціологічні дані, що підлягали статистичній обробці.

На с. 118 дисертантка зазначає, що «контекст ситуації соціальної іммобільності мешканців малого шахтарського міста, представлений нижче, передбачає розгляд історії міста, особливостей проживання в ньому за радянських часів, специфіки пострадянських трансформацій у даному регіоні, а також реалій сьогодення». Було б доцільно, аби авторка у своєму дослідженні докладніше торкнулася проявів та специфіки мобільності/іммобільності пізньорадянського суспільства (1980-ті роки), процесів переміщення робочої сили, які були в Україні до розпаду Радянського Союзу. Зазначимо, що з 1989 р. до 1993 р. Луганська область мала позитивне міграційне сальдо. Реалії сьогодення м. Сорокине як такі не були досліджені.

2. Дисертантка при аналізі праць інших вчених іноді уникає авторської оцінки. Так, наприклад, не можна погодитись з тезою про те, що зайнятість на «депресивному підприємстві дає багатьом професійні знання, кваліфікацію, стаж керівника, досвід і зв'язки» (с. 82), адже депресивне підприємство за визначенням не має суттєвого прибутку, не використовує інновації, не залучає інвестиції тощо.

3. Потребує конкретизації думка авторки, висловлена на с. 90 «Через економічну кризу, яка виникає після розпаду Радянського Союзу, мешканці починають мігрувати з своїх населених пунктів», оскільки різні види міграції існували до й до кризи 1990-х. Необхідне також уточнення і вживання низки термінів та словосполучень, наприклад, «розроблений механізм індивідуальної мобільності» (с. 170), «соціальна стійкість», «нова соціальна ніша» (с. 151).

4. На с. 121 наводяться суперечливі дані про те, що «чисельність мешканців м. Краснодона невпинно зменшується. Наприклад, якщо у 2005 р. за офіційними даними вона становила 48026 осіб, у 2006 р. – 47237, то в 2007 р. –

46625 осіб», а далі за текстом про те, що у місті проживає 107732 особи. Залишаються без аналізу представлені на с. 107 статистичні відомості щодо збільшення частки малих міст у загальній кількості міст України та частки їх жителів.

5. При аналізі громадської думки респондентів щодо їхніх намірів виїхати зі своїх населених пунктів з огляду територіальної диференціації (с. 109–110) доречно було б навести статистичні показники, які фіксують статистично-значущі розбіжності між відповідями опитаних (с. 211), а також надати соціологічну інтерпретацію тому факту, що кількість тих респондентів, які бажають виїхати з малих міст більша, ніж із сільських поселень та міст-мільйонників.

У дисертації І.В. Мацко-Демиденко є й інші недоліки, які не носять принципового характеру і не погіршують її основного змісту та загальної позитивної оцінки роботи. Висловлені зауваження мають скоріше дискусійно-рекомендаційний характер для дисертантки, яка може скористатися ними у подальшій науковій та педагогічній діяльності.

Висновок щодо відповідності дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань». Рецензована робота є самостійною та завершеною науковою працею. Основні положення дисертації відображені в публікаціях та авторефераті. Повнота викладення дисертаційного дослідження в наукових фахових виданнях відповідає вимогам, встановленим Міністерством освіти і науки України.

Дисертаційне дослідження І.В. Мацко-Демиденко «Зразки мобільної та іммобільної поведінки жителів малих міст» виконане на належному фаховому рівні, є завершеною науковою працею, що відповідає встановленим вимогам до кандидатських дисертацій, які передбачені пунктами 9, 11, 12, 13 та 14 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, основним вимогам до дисертацій та

авторефератів дисертацій та іншим керівним документам Міністерства освіти і науки України.

Зміст дисертації, автореферату й опублікованих праць дає підстави зробити висновок про те, що І.В. Мацко-Демиденко заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини.

Офіційний опонент:

**Начальник 1-го науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України
кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник**

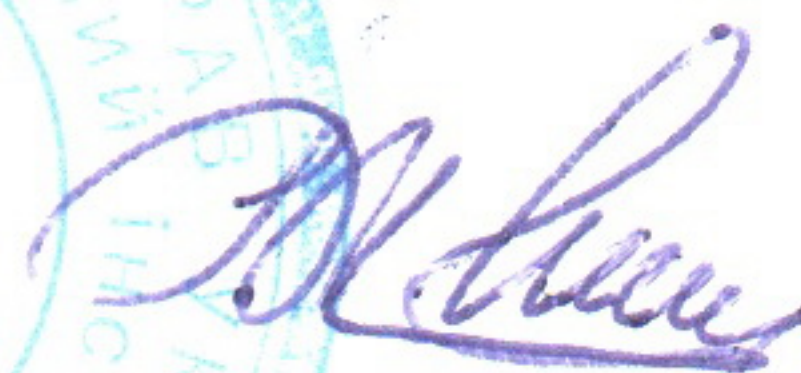

А.А. Бова

«18» серезня 2019 р.

Підпис А.А. Бови засвідчую.

**Директор Державного науково-дослідного
інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор**

В.О. Криволапчук

«18» 03 2019 р.